

H.ÓTEMURATOVANÍN SATIRALÍQ GÚRRINLERINDE KONFLIKT HÁM XARAKTER

A.S.Jaqsilikova

Ájiniyaz atındaǵı NMPI Qaraqalpaq ádebiyatı kafedrası assistent oqıtıwshısı

Satiralıq shıǵarmalarda personajlardıń xarakterin jaratıwda jazıwshıdan úlken sheberlikti talap etedi. Sebebi shıǵarmanıń tiykarǵı qaharmanın sóz etiw, onıń xarakterin ashıp beriw, shıǵarma waqıyalarına tiykarlanǵanlıqtan, bas qaharmannıń átirapına jıynalǵan personajlardıń xarakterin sıpatlaw, waqıyalardı sheberlik penen qurasıtıra biliw jazıwshınıń fantaziyasına baylanıslı súwretlenedi. Satiralıq shıǵarmalardıń eń tiykarǵı belgisi satiralıq xarakter ashılıwında konflikttiń xızmeti ayrıqsha.

Kórkem shıǵarmada konflikt máselesi tiykarǵı problemalardıń biri. Turmıstı kórkem shıǵarmalarda bayanlaw procesinde, onıń unamlı táreplerin bayanlap, unamsız táreplerin biykarlawda konflikt ónimli xızmet atqaradı. Konflikt turmıstaǵı qarama-qarsılıqlar tiykarında júzege keledi, kórkem ádebiyatta óziniń jarqın kelbetin tapqan konflikt obrazlardıń soqlıǵısıwı járdeminde óziniń eń joqarı dárejesine jetkeriledi.

Házirgi satiradaǵı konflikttiń kórinisleriniń biri, onı súwretlewdiń hár qıylı jolların jazıwshı H.Ótemuratovanıń dóretiwshiliginde de kóriw múmkin. Ol turmıslıq faktler tiykarında konflikt jaratıwǵa urnadı. Avtor tańlaǵan konflikttiń pútkil shıǵarma dawamında tereńlestiriwge, anıq kulminaciyaǵa alıp shıǵıwǵa háreket etedi. Mısalı, onıń «Adamnıń záhári» gúrrininde konflikt bir-birine qońsı otırǵan hayallardıń óz ara tartısı sebebinen kelip shıǵadı. Hayal-qızlar degende kóz aldımızǵa iybelilik, náziklik tımsalı sáwlelenedi. Jazıwshı shıǵarmada náziklik seziminen pútkilley ayrılǵan, er adamdı sıylamaytuǵın, turmısımızda ushırasatuǵın pasıq, topas hayal-qızlardı ótkir sınaǵa aladı. Shıǵarmada konflikt eki hayaldıń tartısınan kelip shıǵadı.

Kishi rayondaǵı kóp qabatlı jaydıń joqarǵı qabatında jasawshı Seralı menen Gúlaydıń suw kranı túni boyı ashıq qalıp, tómendegi qabatta turatuǵın Ráwiyanıń úyin suw alıp ketedi. Bul jaǵdaydan ızalanǵan Ráwiya wájlesiw ushın qońsısına barsa, olar há degende esigin asha qoymaydı. Ráwiyanıń bir neshe márte esik qattı qaǵıwı nátiyjesinde esik ashıladı. Esik ashılǵannan soń Ráwiyadan keshirim sorawdıń ornına Gúlay káywani hayalǵa qarata: - Ne qıldı...? Qarań qalǵır Aral qurıp atırǵanda seniń úyiń teńiz bolıp ketti me? - Túni boyı kúyewi menen qıranpısh bolıp, aqırında tayaq jep basılǵan bul nashar urısıwǵa adam tappay, kúyewi kele qoysa jáne shań shıǵarıwdı gózlep jatırǵan edi. Qońsısınıń kele qoyǵanı onı tústi. Bir-eki tamshı aqqan eken,

onshama shashín jelkildep, júgıra qalıpsañ. Mikro degen usınday boladı, jaqpasa jer jay satıp alıp, bókseńdi tabjıltpay ǵana otır. Bildiń be?!» [1.]

Hám urı, hám ústem bolıp turǵan bul hayaldıń topılısınan lal bolǵan jábirkesh Ráwiya ashıwǵa dóniıp, ol da awzına ilingen barlıq ǵargıs sózlerdi jawdıra baslaydı:

« - Há, kórgensiz, atadan tıyıw, shesheden dákki jemegen sharbaya! Meniń saqalımda ne sharwań bar?! Haw, men sen qusaǵan azanlı-kesh úyde ishi pisip otırǵan, islerge talap, inıranıwǵa awırıw tawa almay atırǵan qosjaqpas penen bet jirtısıwǵa, tatlı awzımnıń palın ketiriwge keldim be?!»[1.]

Ráwiya aytqan sózlerine qarsılasıp, qaytpay turǵan Gúlaydan júz burıp ketpekshi bolıp turǵan eki hayaldıń nerleri kelip, óz ara alısıp ketiwi nátiyjesinde waqıya oǵada shiyelesip ketedi. Soń qońsılardıń aralasıwı menen basılǵannan soń, erteńine eki hayal, eki qońsısınıń úylerine barıp jamanlawǵa ótedi. Real turmıslıq waqıyalar tiykarında súwretlegen jazıwshınıń shıǵarmasında, kópshilik insanlardaǵı joqarı adamgershilik qásiyetleri, ayırım adamlardıń minezindegi unamsız sıpatlar hár qıylı syujet hám konfliktler arqalı ashıp berilgen.

Jazıwshı shıǵarmada unamsız qaharmanlardıń boyında hayal-qızlarǵa tán emes qásiyetsizliktiń ómirde de bar ekenligine ızalanıp, ashshı sarkazm menen bayanlaydı.

Satıralıq shıǵarmalarda hayal-qızlardıń tárbiyalıq xarakterin súwretlewde H.Ótemuratovanıń «Hayaldıń kiyesi»[2] gúrrińinde ayrıqsha kózge taslanadı. Jazıwshınıń hayal adamnıń jolınıń jıńishkeligin Injigúl hám Uldaygúldiń obrazların salıstırıwlar arqalı ashıp beredi.

Haqıyqatında da, gúrrińde eń dáslep, hadallıqtıń ústemligi kórinedi. Injigúldiń qarmaǵına ilingen Dawıtqul Uldaygúldi jumıstan bosatıp, ornına Injigúldi aladı. Azǵana aylıǵı menen bala-shaǵasın baǵıp otırǵan Uldaygúldiń jaǵdayına Dawıtqul qaramaydı. Dawıtqul hayalı qaytıp bolǵannan keyin Injigúldi hayallıqqa aladı. Bunıń aqıbetinde, awır jaǵdaylarǵa túsip qaladı. Jazıwshı Dawıtquldıń qatınpazlıǵın, óz hámelinen paydalanıp, jazıqsızlarǵa azar beriwin, jámiyetimizdegi usınday, insanlardıń ómir súrewi sebepli, qanshama ázzilerdiń jábir shegetuǵınlıǵın ashshı sarkazm menen ótkir sına aladı. Dawıtqul basına túsken awır músiybetlerdi Uldaygúldiń nesiybesiniń qırqqanına dep biledi. Shıǵarma sońında, Dawıtqul Uldaygúlge bergen azarlarına qattı qıynalıp, hayal zatınıń kewli kiyeli ekenligin obrazlı bayanlanadı.

Jazıwshınıń “Kúyewimniń atın bilmeymen”[3] gúrrińinde ózbasımshalıq penen qız alıp qashıw dástúri ótkir sına alınadı. Kewil dúnyası muhabbat hám ómirge bolǵan qushtarlıqqa tolǵan jas qızdıń táǵdiri ayırım insapsızlardıń nadurıs háreketi menen janınıń mezgilsiz úziliwine sebep boladı. Shıǵarmanıń ataması kitap oqıwshısında

eriksiz ızalı kúlki oyatadı. Biraq shıǵarma mazmunı menen tolıq tanısqannan soń ómirlik jarın atın bilmey qansha qızlardıń ayanışlı taǵdiri, gúldey solǵan ómiri avtor tárepinen ashshı til menen bayanlanganlıǵı kórinedi. Shıǵarmada tragediyalıq momentler basımraq keledi. Endi jańa armanlar dúnyasında súzip júrgen qızdıń tanımaytuǵın adamlar tárepinen alıp qashıp ketiliwi, qızdıń anasınıń, ajapalarınıń tárepinen baylıqqa, hámlparazlıqqa qızıǵıp zorlıq penen taslap ketiliwi, kúyewiniń qattı soqqısınań, kewilinde ashıw-iza jaylap jinli bolıwı sıyaqlı waqıyalar jazıwshı tárepinen sheberlik penen súwretlengen. Mısalı: Kók kózli sarı kirip keldi, buǵan mıyıq tartıp qoydı hám kóylegin sheshe basladı, Ulbolǵan bolsa kirpik qaqpay qadalıp qalǵan:

-Háy sarı! Seniń atın kim? Ulbolǵannıń dawısı oǵırı ashshı shıqsa kerek, ol selk etip tusti:

- Júregimdi jara jazlap qaldın ǵoy, Ulbolǵan? Áne qalas, keshe más bolıp jurip tanısıwdı da umıtıp ketippiz ǵoy?! Meniń atım Muratbay!

- Ha-ha-ha! Muratbay? Murat-pısh? Demek, meniń kúyewimnin atı Muratbay eken-dá?! Kúyew-mish?! Wa-ha-ha.

- Háy, ásterek, uyattı, úyde qonaqlar bar, seni jin urıp ketpedi me?

-Awa, meni jin urdı, jillimen men, he, saǵan jilli hayal kerek emes pe? Ulbolǵan onıń iyeginiń astına taqalıp-aq barıp qaldı.

-Awzındı japsana! Murat taslap jiberdi. Ulbolǵan jalp etti.

- Ur, ur, óltir meni?! Házir meniń qanıw qaynap tur, ózim qalay ólerimdi bilmey otırman! Bol deymen saǵan! He, nege bejireyip qaldın, «húrmetli qostarım», «erim»? Ha-ha-ha.[3]

Jazıwshı Ulbolǵan obrazı arqalı kewil dúnyası janıp ketken qansha qızlardıń mezgilsiz sóniwine sebepshi bolǵan jámiyetimizdegi insapsız adamlardı ótkir sınaǵa aladı. Al qızdıń anası, ajapaları tımsalında perzentiniń táǵdirin baylıqtan ústin qoytuǵın jeksúrin kelbetli insanlardıń xarakterin ashıp beredi.

Sonday-aq sóz sheberi jámiyetimizdegi eski dástúrlerdiń aqıbetinde jas qızlardıń kelesheginin awır aqıbetlerin kórkem bayanlap, satira otına órteydi. Shıǵarma juwmaǵında dramatizmlik jaǵday júzege keledi. Ulbolǵannıń dúnyadan mezgilsiz ketiwi, urp-ádet, dástúrdiń mánis mazmunın túsınbeytuǵın morallıq jaqtan buzıq insanlarǵa kitap oqıwshısında jek kóriwshilik sezimin oyatadı.

Ulıwma alǵanda, H.Ótemuratovanıń jazıwshılıq jolın tán, tol turmıstı súwretlewde reallıqqa súyenedi. Sonday-aq bar zattı joqqa shıǵarmay, qıspalanbay anıq faktler menen kórsetiwge háreket etedi.

Ádebiyatlar:

1. Өтемуратова Х. Адамның зәхәри // Еркин Қарақалпақстан, 1993, 9-октябрь, №157
2. Өтемуратова Х. Хаялдың кийеси // Еркин Қарақалпақстан, 2002 –жыл 16-февраль
3. Өтемуратова Х. Жұлдызым, жоқары. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1995.